

*Др Љубомир Сјајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду*

БЕЗБЕДНОСНА КУЛТУРА КАО ФАКТОР ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ¹

Сажетак: У раду је анализиран утицај безбедносне културе на разумевање и извесности очувања живојне средине. Приказ живојне средине и посебно шеме и метода њеног ујрожавања одвијао се у контексту безбедносне културе као фактора очувања и потребе људи да обезбеде своју безбедност, што се јавља као њихов виши интерес. На овај начин безбедносна култура је приказана кроз улогу личности, друштва и међународне заједнице. Анализирајући концепт безбедносне културе и њену релацију у односу на заштитну личне и националне безбедности у области живојне средине указано је на промене у живојној средини у савременом добу. Живојна средина се због недостигака безбедносне културе занемарује или оставља последња за решавање, а све у циљу економским профитом када се занемарују културни, социјални, здравствени и други профити.

У раду се образлаже безбедносна култура и као фактор развоја националне безбедности на начин да се национална безбедност одсликава кроз безбедносну културу. Безбедносна култура је сагледана у светлу регионалних и глобалних процеса деградације живојне средине као и кроз могућност да се безбедносна култура теоријски и практично развија у односу на наведене процесе.

Кључне речи: безбедносна култура, екологија, живојна средина, безбедност, заштитна.

УВОД

Планета Земља као животни простор људског рода и свих живих бића, свој екосистем је стварала и прилагођавала хиљадама година. Сав биљни и животињски свет прилагођен је својим физиолошким и морфо-

¹ Овај рад је настао као резултат рада на пројекту „Биомедицина, заштитна живојне средине и право“ број 179079, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

лошким особинама условима природе у коју је инкорпориран. Из наведеног је јасно да свака деструкција природне средине живог света може и мора имати последице по живот, здравље, али и начин живота човека. Прилагођавање човека и стална тежња за разумевањем појава и односа у животној средини најчешће су резултат жеље за подмирењем животних и радних потреба. Неплански и неконтролисан утицај на животну средину угрожавају природне процесе, квалитет живота и опстанак појединих врста.

Посебно питање је нарастање броја, врста и интензитета еколошких деликата у смислу кажњивих активности које човек, али све чешће и разне компаније чине ради остваривања незаслужене економске користи. Озбиљност проблема, који има експоненцијални раст, захтева много већи рад и утицај националних, али и међународних политичких фактора на ширем простору, при чему појмови као што су еколошка безбедност и заштита животне средине постају средишњи термин свих политичких говора али и ставова стручњака за безбедност. Овакав приступ је и очекиван с обзиром на обавезу државе да својим грађанима обезбеди безбедност, а тиме и еколошку безбедност као део интегралне безбедности.

Свако угрожавање животне средине које наизглед има локални карактер, заправо има шире последице по принципу домино ефекта. Имајући наведено у виду може се разумети озбиљност и сложеност проблема и последица које могу настати. Као последице, наводе се смањење квантитета и квалитета природних ресурса, извора енергената, хране воде и другог.

1. ТРЕНДОВИ КОНЦЕПАТА БЕЗБЕДНОСТИ И ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Оно што безбедносну културу разликује од других фактора заштите животне средине јесу ширина обухваћености субјеката који учествују у заштити животне средине и финансијски ефекти који иницирају њен развој. Ово због тога што покретачка снага безбедносне културе није вођена финансијама већ свешћу и потребом за опстанком садашњих и будућих генерација. Безбедносна култура је елемент свих истраживачких поступака, али и дневних понашања који треба да омогуће радње и активности у погледу разјашњења проблема у погледу извора, времена и обима догађаја којима се угрожава животна средина. За тај процес подједнако треба да буду заинтересовани, осим државе и грађани као физичка лица, али и сва правна лица. У овом случају физичка и правна лица се јављају у могућој двострукој улози. Прва, као жртве угрожавања животне средине и друга као субјекти тог угрожавања.

Савремено схватање безбедности је у процесу редефинисања већ читавих тридесетак година. Још је почетком 1980-их година Ричард Алман (Richard Ullman) предложио да се и еколошки фактори интегришу у концепт безбедности. Тиме се придружио читавом покрету стручњака који су предлагали напуштање ранијег (старог) концепта безбедности тумаченог по принципима државног (националног, војног и геополитичког) приступа. Данас, заступници заштите животне средине захтевају да концепт безбедности обухвати и еколошке претње као облик угрожавања свих живих бића чије се последице могу очекивати већ у непосредној будућности. Тиме се тежиште националне безбедности помера са државе као главног субјекта на безбедност живих бића (људи пре свега) у чијем средишту је животна средина као основ, средиште и медијум опстанка и квалитетног живота и благостања људи.

Да не би било забуне, безбедност животне средине има и другу страну медаље. Док смо у претходном случају говорили о заштити животне средине услед ненамерних активности насталих као плод трке за профитом, морамо рећи да постоји и други референтни предмет безбедности животне средине. Реч је о конфликтима који се воде или ће се водити ради природних ресурса. У том случају забринутост за еколошку загађеност и постепену деградацију прераста у панику од еколошких ратова. Истраживања INER-а (програм УН-а за животну средину) и SIPRI-ја (Стокхолмски међународни институт за мировна истраживања) о еколошком утицају на могућност избијања ратова управо говоре о томе.

„Од 1990-их година проширивање концепта безбедности напредовало је и коришћени су концепти 'безбедност животне средине' (UNEP, OSCE, OECD, UNU, EU), 'безбедност хране' (FAO), 'здравствена безбедност' (WHO), 'енергетска безбедност' (Светска банка, IEA), 'безбедност прихода' (OECD). Миленијумски извештај Генералног секретара УН (Annan, 2000) помиње неколико међународних организација које су означиле везе између поремећаја животне средине и конфликта. Светски самит одрживог развоја (The World Summit on Sustainable Development), одржан у Јоханесбургу 2002. године, у својој политичкој декларацији и плану имплементације упућивао је на 'безбедност хране', али нису укључене 'безбедност животне средине' или 'људска безбедност'. Кофи Анан (Kofi Annan) указује на потенцијалне претње изазване проблемима у животној средини и предлаже да систем УН треба да 'гради додатне капацитете како би се анализирале и обрадиле потенцијалне претње конфликта који потичу од међународних неравномерности природних ресурса' (Annan, 2003).²

² Дејана Димитријевић, *Трендови еколошке безбедности у 21 веку*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд 2010, 14.

„У том погледу, UNEP је био активан на три поља: а) Огранак за управљање несрећама (Disaster Management Branch - DEPI); б) UNEP-ов акциони озонски програм (Ozone action Program - DTIE); и в) UNEP-ова јединица за постконфликтне процене (Post Conflict Assessment Unit) (Нависто, 2003). У јануару 2004. године UNEP је идентификовао 'потребу за научном проценом везе између животне средине и конфликта у смислу промовисања превенције конфликта и градње мира'. UNEP-ово одељење за рано упозорење и процену (Division of Early Warning and Assessment - DEWA) лансирало је иницијативу 'Животна средина и превенција конфликта' у циљу подстицања 'међународног напора у промовисању превенције конфликта, мира и сарадње кроз активности, процедуре и акције' у вези са заштитом животне средине, опоравком и ресурсима (UNEP, 2004).

Европска унија (ЕУ) ради на два стратегијама 'безбедности животне средине': а) интегрисању циљева животне средине у све секторске процедуре (Cardiff process), укључујући и оне везане за развој, иностране и безбедносне процедуре; и б) наглашавању превенције и менаџмента конфликта у својим активностима у међународним организацијама (UN, OSCE) и за специфичне регионе.

Марта 2002. године у Барселони, на заседању Савета Европе (European Council), усвојена је стратегија одрживог развоја која подвлачи значај интеграције забринутости на пољу животне средине у секторску процедуру. Савет Европе је у Солуну 2003. године одобрио тзв. 'зелену стратегију' за чланице ЕУ.

Према томе, сада постоји потреба да се уђе у четврту фазу истраживања о повезаности животне средине и безбедности, која се гради на расположивој евиденцији, уз покушај да се превазиђу недостаци. Крајњи циљ четврте фазе истраживања о људској и безбедности животне средине и мира (human and environmental security and peace - HESP) јесте навођење творца политике на антиципаторско учење прихватањем нових парадигми које воде проактивним еколошким иницијативама и понашањима. Они морају препознати и означити коренске узроке фаталних исхода стреса животне средине пре него што они доведу до озбиљних криза, које могу, у екстремним случајевима, ескалирати у насилне конфликте. Специфичне стратегије које би биле покренуте, морају се разликовати од случаја до случаја и морају укључивати специфични контекст, историју, као и склоност ка конфликту (Brauch, 2003; 2005).³

³ *Ibid.*, 14-16.

2. О БЕЗБЕДНОСНОЈ КУЛТУРИ

Разматрања о култури полазе од чињенице да људско друштво за основу има биолошки статус који је човек хиљадама година усклађивао са другим живим и неживим биолошким системима. Да би преживео човек је морао прво да се биолошки прилагоди природи, а тек потом, секундарно, да постане „културно биће“. Међутим, и та „нова култура живљења“ која је често и насупрот природи мора себе стално репродуковати, одржавати и продужавати (опстанак, раст, развој). У темељу те нове културе живљења налази се све веће и веће задовољење потреба које често превазилазе и биолошке потребе, а које су таквог интензитета да изазивају деструкцију биолошких система који окружују човека. Дакле култура је увек повезана са неком корисношћу за човека, било да му олакша живот, било да се он забави, било да стекне и оно што му објективно није ни потребно за живот.

Не треба занемарити још један аспект културе човека као духовног бића, а то је традиција. Културна традиција се преноси са човека на човека и са покољења на покољења уз помоћ васпитања. Према томе, „култура је интегрална целина која се састоји од оруђа и потрошних добара, конституционалних статута разних друштвених група, од људских идеја и вештина, веровања и обичаја“.⁴

Дакле „култура је та која треба да омогући човеку да овлада природном средином, стави је у службу својих потреба и тако осигура опстанак, репродукцију и продужење своје биолошке врсте“.⁵

Из наведеног проистиче да култура није само домен свести и духа, већ она обликује и усмерава свакодневни живот и рад људи, испољава се у њиховим осећањима, навикама и веровањима било да су она лична или групна.

Ако прихватимо ово, иначе уопштено схватање културе, поставља се питање у каквој су вези култура и угрожавање животне средине. У том смислу појављују се и нови појмови, еколошка култура и безбедносна култура као још шири појам од еколошке културе. Еколошка култура подразумева проучавање прилагођености опште културе односима и процесима у природној средини. Неки антрополози, када говоре о вези културе и природе сматрају да је свака култура јединствена и сложена за

⁴ Бронислав Малинковски, *Научна теорија културе*, Вук Караџић, Београд 1970. Нав. према Светлана Станаревић, *Концепт безбедносне културе и његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд 2012, 61.

⁵ *Ibid.*, 62.

себе, а да су закони еволуционарних промена тако сложени да се тешко и откривају њихове законитости. Из наведеног проистиче да различите природне средине изазивају и различите процесе и облике прилагођавања људи и друштва па би различите културе у сличним природним срединама требало да испољавају сличне вредности и карактеристике. А да ли је тако?

Такође, поставља се питање: Да ли култура као друштвени фактор даје предност идеологији над екологијом? Ако се анализирају данашњи процеси у савременом свету, већу заступљеност имају процеси којима се жели управљати светом, него процеси како остати у заједници са природом. Шта више, екологија постаје средство идеологије како управљати светом. Међутим, приближава се тачка када ће се и култура и идеологија као њен део морати прилагодити процесима одржавања живота јер не постоји идеологија која заговара уништење саме себе и онога ко је промовише. Једноставно, безбедност је једна, једина и недељива и врховни принцип пред којом све друге вредности падају у воду. У том смислу лежи и значај безбедносне културе као дела опште културе у заштити животне средине као медијума без кога човечанству нема опстанка.

„Безбедносна култура се односи на начин на који се развијају одређене идеје о безбедносном поретку и структури као и о ономе што смо уочили као опасност по наше животе или претњу за наше вредности, а уједно је и наша одбрана од њих. Безбедносна култура учествује у обликовању онога што је драгоценост за нас. Регулише наше моралне, економске и политичке приоритете. Она такође поставља ограничења и могућности за декларисање шта је важно, вредно или није вредно, шта заслужује заштиту, а шта не.“⁶

„Безбедносна култура је скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свих извора, облика и носилаца угрожавања, без обзира на место и време њиховог испољавања.“⁷

Дакле, безбедносна култура се може испољити на личном, социјеталном, националном и глобалном плану. Ово је важно схватити јер је данас, лична безбедност подједнако важна као и национална и глобална. У том смислу и притисак појединаца на владе расте у складу са развојем личне безбедносне културе у чијем средишту је и заштита животне средине.

⁶ С. Станаревић, 254.

⁷ Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2013, 59.

3. ПОЈАМ ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ И ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Екологија се најчешће схвата као наука која проучава живи и неживи свет природе, у неком најширем смислу, као и односа, процеса и међусобних утицаја тог света у датим условима.

Данашњи приступ дефинисању еколошке безбедности укључује и препознавање негативних утицаја у смислу деловања човека као субјекта на његово природно окружење као објекат. Потребне човека за становањем, производњом све већег броја добара, забавом и профитом условиле су интервенције људи у природи у смислу крчења шума, урбанизације, утицаја на водене токове, експлоатацију рудних богатстава, вештачки утицај на климу, криминал у сфери екологије, примена геофизичког оружја и слично. Наведено има за последицу озбиљне поремећаје у одвијању устаљених природних процеса са, некада, екстремним и катастрофалним последицама по човека, његов начин живота и његову имовину.

„Еколошка слика земље се неповратно изменила и из тог разлога се, у највећој мери, користи термин 'животна средина' који подразумева јединствену и нераздвојну целовитост вредности које је створио човек и богатства које пружа природа. Животна средина се практично описује као физички и биолошки систем у којем човек опстаје и који одређује квалитет његовог живота, заједно са политичким, економским и социјалним системом.“⁸

Појмови еколошка безбедност и безбедност (заштита) животне средине су сматрани дуги низ година синонимима. Данас преовлађује став да је у циљу даљег развоја теорије и праксе људског живљења у здравој и одрживој природној средини треба постићи консензус по питању оба, ипак различита појма.

Оба појма су се користила у различитим школама и у различитим појмовним оквирима. Тако на пример Енциклопедија Британика⁹ дефинише животну средину као „скуп физичких, хемијских и биолошких фактора који делују на организм или еколошку заједницу и битно одређују његов облик и опстанак.“

„Екологија се односи на проучавање односа између организама и њихове животне средине.“¹⁰

Следећи појмови које треба разумети у расправи о заштити животне средине и улози безбедносне културе у томе су појмови безбедност живот-

⁸ Милица Бошковић, *Изазови индустријског друштва: Нове технологије и еколошка безбедност*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд 2010, 25.

⁹ *Енциклопедија Британика*, 1998, IV, 512

¹⁰ *Ibid.*, 354.

не средине и еколошка безбедност. Као и у претходном случају и ови појмови се често замењују.

Катрина Роџерс (Katrina S. Rogers) под појмом безбедност животне средине „користи да опише претњу политичкој стабилности услед еколошких проблема као што су деградација воде, дефорестација, повећање оскудице ресурса који у различитом степену доприносе повећаној нестабилности у одређеним областима“.¹¹

Светска федерација удружења УН (WFUNA) дефинише безбедност животне средине као „способност животне средине да обезбеди подршку животу, а која се састоји од три сегмента: а) превенција или опоравак од штете која је причињена животној средини током војних дејстава; б) превенција или одговора на конфликте који се воде због животне средине; в) заштита животне средине због њених нераздвојних моралних вредности“.¹²

„Лотар Брок је 1991. године дефинисао безбедност животне средине као нормативну везу осмишљену да се носи са негативном везом између животне средине и људских активности. То укључује избегавање вођења ратова који су мотивисани животном средином, ратова у вези са ресурсима, као и деградацију животне средине, коју он дефинише као облик рата. Брок је указао на неколико веза између мира и животне средине: а) осиромашење животне средине води далекосежном друштвеном конфликту и рату; б) модификација животне средине као инструмент у међудруштвеним односима; в) еколошко осиромашење као специфичан узрок насиља; г) поуздање и поверење на којима се гради еколошка сарадња; д) коришћење војних средстава ради спровођења еколошких стандарда; и ђ) здрава животна средина као интегрални део свеобухватне безбедности.“¹³

У сличном смислу еколошку безбедност дефинише и Милица Бошковић. „Еколошка безбедност се може посматрати не само као одрживо коришћење и заштита природе, већ и уже стручно гледано, као минимизација ризика и вероватноћа да се искусе негативне последице еколошких промена. Еколошка небезбедност је стање у којем еколошки поремећај у великој мери води према конфликту.“¹⁴

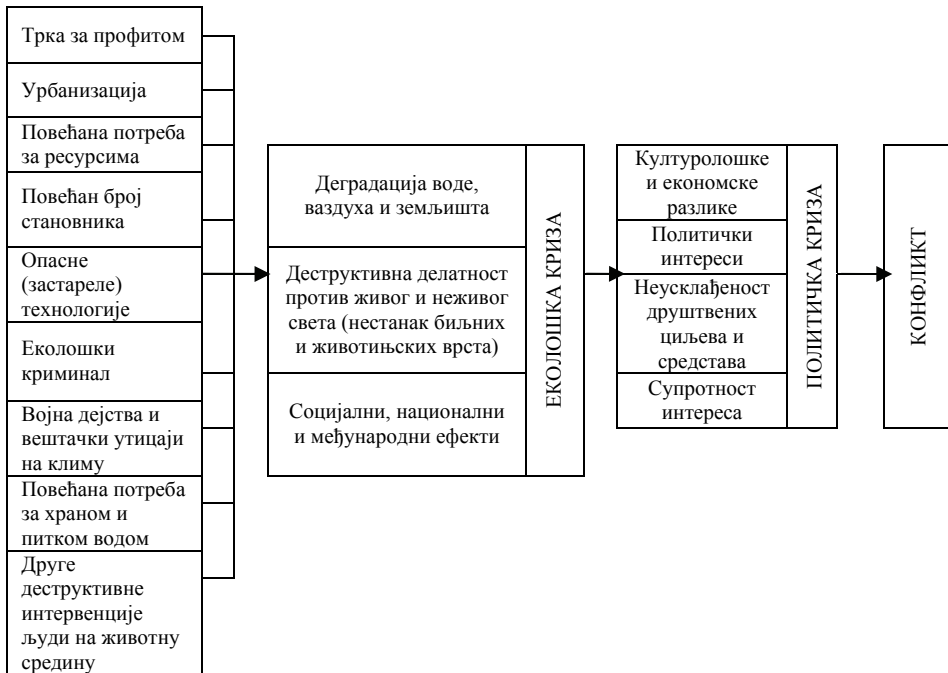
У том смислу шема угрожавања безбедности животне средине може изгледати овако (шема 1):

¹¹ Нав. према Д. Димитријевић, 17.

¹² *Ibid.*

¹³ Д. Димитријевић, 18.

¹⁴ М. Бошковић, 27.

Шема 1. Шема угрожавања безбедности животне средине

Као што се из шеме види бројни су и сложени процеси који угрожавају животну средину. Још су бројније и сложеније мере и активности ширих друштвених група и организација, држава и међународне заједнице на остваривању заштите животне средине.* Мере и активности се могу сврстати у две групе. Прву групу сачињавају проактивне мере (активна превенција), а другу реактивне (накнадне) мере и активности. У једном и другом случају субјекти (носиоци) тих мера и активности су исти, од грађана преко државе до међународне заједнице.

Безбедносна култура у заштити животне средине, о којој је овде реч, спада у прву групу проактивних мера као фактор који доприноси усвајању ставова, знања, правила у анализи опасности као и метода заштите животне средине испољених као процес и понашање.

Тиме безбедносна култура утиче на промену агенде националне и међународне безбедности која је развијена у XX веку, у чијем средишту су национални и међународни интереси, политике и понашања. Наведеном треба додати и то да безбедносна култура утиче на мишљење и деловање у

* Вид. Љубомир Стајић, „Основи теорије управљања еколошким кризама“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2013, 127–130.

области безбедности одређене државе на начин да се уважавају поједини обрасци (ставови и интереси грађана).

Наравно, држава и даље остаје та која утиче и обликује политику у области безбедности, нарочито у области идентификовања претњи као и давања одговора на мере и активности које ће се предузети за елиминисање истих. Једном речју: држава дефинише праксу на основу те (безбедносне) политике у смислу израде закона, кадровских и организационих ресурса, утврђивање надзора, обезбеђења финансијских средстава и слободног циркулисања информација од значаја за еколошку безбедност грађана.

Када се изађе из оквира националне безбедности културни контекст безбедности условљава одређене активности које се испољавају у виду понашања, начина доношења одлука, преговарања и наметања интересних ставова другим важним актерима (осим државе) који постоје испод нивоа државе, али и на међународној сцени. Циљ тих активности је унапређење капацитета свих актера у обезбеђивању здраве и одрживе животне средине. Неки аутори сматрају да је тешко постићи максималан ефекат тих активности одједном на глобалном плану у истом обиму и интензитету, па предлаже да се до циља дође путем „замишљених заједница“ – регија које испуњавају услове за остварење датог циља у виду максималних стандарда заштите животне средине, а да тек са спајањем региона са испуњеним стандардима дође до глобалног успеха. У том смислу промовишу и регионалну безбедносну културу у области заштите животне средине која би подразумевала регионалну одговорност, регионални политички идентитет, добро управљање процесима заштите животне средине, одрживе политичке структуре, заједничке друштвене организације и заједничке притиске.

Да би се ова идеја остварила морају се испунити три услова:

1. Природа угрожавајућих појава животне средине мора бити у највећој мери лоцирана у датом региону;
2. Усвајање флексибилних и разноврсних тумачења тога шта представља претњу;
3. Да регионални ангажмани не буду ограничени раније дефинисаним политичким организацијама и њиховим интересима и пактовима у које су чланице региона раније инкорпориране.

Тако је могуће да безбедносна култура неког Афричког региона буде у почетку и у основи различита од безбедносне културе региона у Европи или Азији у погледу заштите животне средине. Предложени модел има више изгледа за успех него сколастичке расправе на глобалном нивоу које трају већ 30 година са амбицијом да се створи јединствен глобални систем заштите животне средине који ће путем међународних правних норми бити наметнут многим земљама и због чега га оне неће ни поштовати.

4. БЕЗБЕДНОСНА КУЛТУРА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Раније смо видели да свет и природа чине сложену целину различитих облика постојања. Јасно је да је део те целине и човек. Човеку се придаје посебан значај и одговорност у очувању света и природе.

Да би се животна средина заштитила потребна је и одговарајућа акција друштва, државе, њених институција према еколошкој проблематици. Пажња друштва базирана на ширем културном амбијенту и културним традицијама у битноме одређује и однос појединца, његов лични животни став или размишљање о проблемима који се јављају у овој области. У заштити животне средине човек се јавља у две улоге. Као појединац са својом безбедносном културом и као члан друштва са заједничком безбедносном културом.

Човеков утицај на природу данас, нажалост, можемо да посматрамо углавном у негативном контексту. Да би опстао и развијао се човек је приморан да значајно мења природу и природне екосистеме. У покушају да их измени, култивише и урбанизује, он их заправо делимично или у потпуности деградира.¹⁵

Када је у питању биолошка разноврсност и човеков негативан утицај на животну средину, препознају се следеће активности:

– упрошћавање или уједначавање екосистема (преоравање ливадских и степских екосистема, крчење шума, исушивање мочвара – на тај начин природни екосистеми нестају у функцији изградње великих саобраћајница или урбаних центара);

– искључивање из природних екосистема неких предаторских врста (лов на крупну дивљач која укључује значајне предаторске врсте – вука, лава, тигра, медведа и сл.);

– претерана експлоатација потенцијално обновљивих биолошких ресурса (прекомерним напасањем стада ливадским биљкама настају полупустиње и пустиње, превелики улов рибе, прелов економски значајних врста као што су слонов, носорози, тигрови и сл.) и

– утицај на нормалне биохемијске циклусе кружења материје и протока енергије на Земљи (повећана емисија CO₂ и других гасова који изазивају ефекат стаклене баште, што знатно утиче на глобалне климатске промене кроз смањење израчивања топлотне енергије са Земље).¹⁶

¹⁵ Љубомир Стајић, Саша Мијалковић, Светлана Станаревић, *Безбедносна култура*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2013, 139.

¹⁶ *Ibid.*, 139 и 140.

Развој науке и технологије условио је стварање таквих могућности да човек ствара и мења животни простор на било ком делу планете Земље. Поред већ поменутих негативних утицаја човека на природу, треба поменути још неке. Наиме, да би задовољио енергетске потребе растуће популације човек мора све више да производи, а у току тог процеса долази до испуштања многих штетних материја. Безброј налазишта руда је осиромашено, тако да је сада за производњу исте количине метала потребно много више енергије, а самим тим више је и загађујућих продуката при сагоревању те енергије.

У другој половини XX века долази и до наглог развоја свих врста саобраћаја, што за последицу има такође веће загађење. Као посебно загађене области могу се навести велики градови и индустријске зоне или региони. У тим областима загађење ваздуха је најизраженије, а као доминантан састојак ваздуха јавља се смог, који вишеструко штетно делује на све живе организме, па и на човека. Код људи се јављају многе болести узроковане загађењем (као што су канцерогене и болести респираторних органа).

На глобалном нивоу, као најекстремније последице човековог негативног утицаја на природу наводе се: уништавање озонског омотача Земље, стварање киселих киша и ефекат стаклене баште.

Иако је заштита животне средине превасходно унутрашњи проблем сваке државе и народа, последњих деценија то је постало и светски проблем. Разлог томе је што радијација, биолошка или хемијска контаминација, загађен ваздух, реке и мора, истрошен озонски омотач и слично превазилазе границе држава. Угрожавање животне средине можемо посматрати још на два начина:

- радиолошко-хемијским и биолошким (РХБ) агенсима и
- геофизичким оружјем.

Контаминација животне средине РХБ агенсима најчешће је последица застарелих технологија и неизграђеног система заштите и спречавања неконтролисаног ослобађања, изливања и растурања сировина, полуфабриката и нуспродуката. Најчешће се дешава као последица техничких акцидентата, чиме се угрожавају психофизичко здравље и живот људи, живи и неживи свет природе и сви конститутивни елементи животне средине.

Често РХБ контаминација животне средине може бити последица немара, људског нехата, намере одређених појединаца или групе у виду саботаже, диверзије, терористичке акције или ратних дејстава. При том долази до оштећења или уништења објеката или средстава у којима се производе или складиште РХБ агенси. Опасност нарочито постоји приликом њиховог транспорта, па је због тога посебно значајна физичка заштита нуклеарног материјала у току те активности. То питање регулисано је и међународним правом.¹⁷

¹⁷ 1985. године донета је Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала, *Међународни уговор* број 9/1985.

Поред угрожавања животне средине РХБ агенсима, то је могуће урадити и дејством геофизичког оружја. Ово оружје је намењено промени животне средине, пре свега у ратне сврхе*, а као последица јавља се поремећај животне средине, при чему се уништава природа и већи број људи на ширем подручју. Иако је првобитна намена геофизичког оружја била стварање могућности за промену природних услова с циљем повећања приноса у пољопривреди или ради тачнијих временских прогноза у метеорологији и слично, временом је добило сасвим друкчију примену. Променом времена и климе могу се изазвати суше, поплаве, земљотреси, снежне лавине, урагани, олује и слично. По снази и ефектима свог дејства, геофизичко оружје знатно превазилази све досадашње врсте оружја, па и нуклеарно.

Наведени, али и многи други примери негативног деловања човека на природу истовремено су и области у којима је неопходно имати изграђен висок степен безбедносне културе, при чему она укључује и развијену еколошку свест и еколошку културу.

Развијање еколошке свести и еколошких покрета као дела безбедносне културе један је од кључних услова за решавање и превладавање еколошких криза, односно различитих облика угрожавања животне средине.

Безбедносна култура у заштити животне средине подразумева:

- став о неопходности усклађивања природе, друштвених потреба и потреба човека;
- свест о томе да деловање човека поред позитивног, може имати и негативан утицај на животну средину а тиме и на безбедност човека;
- познавање природних процеса живог и неживог света, познавање негативних ефеката потенцијалних разарајућих дејстава и могућности њиховог спречавања и сузбијања;
- активан однос влада у заштити животне средине кроз правно регулисање примене одређених високоризичних технологија ;
- предвиђање кривичне одговорности за нестручан и несавестан рад, као и за угрожавање опште безбедности вршењем кривичних дела у области еколошког криминалитета;
- спречавање куповине или инсталације технике која лоше утиче на људе и живу силу (загађивачи, технологије које зраче);
- стварање услова за рад токсиколошких лабораторија у складу са израђеним мапама ризика;
- доношење прописа о транспорту и преносу материја које су опасне по живот људи или загађују животну средину;

* Вид. Љубомир Стајић, Драган Вујић, „Утицај геофизичког оружја на угрожавање животне средине за потребе рата“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2012, 121–141.

- доношење адекватних прописа о рециклажи отпадног материјала;
- организациону и функционалну припрему субјеката за отклањање последица акцидентата или континуираног еколошког загађења;
- сталну обуку и стручно усавршавање руководиоца и радника на технолошким системима у случају акцидентата;
- контролисање складиштења отпада (посебно радиоактивног и оног који се допрема из других земаља које „чисте“ своју територију, а загађују туђу);
- одговарајућу комуникацију са службом осматрања и обавештавања;
- редовно обавештавање грађана о стању животне средине и процесима који се одвијају у свету и слично.

ЗАКЉУЧАК

Област заштите животне средине обухвата многе здравствене, животне и економске функције, читавим комплексом својих активности и радњи.

Глобално посматрано, уочава се законитост развоја и јачања производне моћи и способности човека да у трци за богатством повећава продуктивност свог рада. Исто тако, уочава се узлазна линија просперитета, еманципације и хуманизације човека као основе друштвених заједница и процеса културне и политичке еманципације. Међутим, тај основни, генерални правац прате и деформације друштвених и природних односа и процеса, али и радног и животног окружења. Еколошка неравнотежа доводи до настанка економских, социјалних, здравствених, психолошких, моралних, политичких и других консеквенци. Нови простори и нова проблематика на путу развитка савремене цивилизације показују се као могућност и изазов комбинованог деловања безбедносне свести, безбедносне културе и еколошке свести сваког појединца, али и свих људи на глобалном нивоу.

Савремено друштво биће оптерећено снажним еколошким кризама, а оне ће претходити општим друштвеним кризама, као и одређеним економским, али и политичким променама.

Тако се дефинитивно поставља питање хоће ли се „десити“ будућност после досадашњег пута развоја и образаца деструктивног понашања човека или ће се поставити нови захтеви за променама.

Својим начином живота човек очигледно мења и знатно ремети равнотежу животне средине. Међутим, он мора постати свестан да је нераскидиви део тог система, па у складу са том чињеницом мора усмерити све своје активности. Због тога се у читавом свету, па и на простору наше зе-

мље, том проблему мора посветити више пажње. Један од начина је адекватна законска регулатива, при чему се нарочито мора водити рачуна да економски интереси, пре свега корпорација и мултинационалних компанија не смеју бити изнад интереса појединца, с једне стране, и интереса глобалног друштва или целокупне људске популације, с друге стране.

Потреба заштите животне средине, глобалност и озбиљност еколошких проблема и управљање еколошким ризицима представљају својеврстан подстицај друкчијег промишљања друштвеног развоја и с тим у вези друкчијег конципирања безбедносне политике и културе на путу формирања и развоја „одрживог друштва“.

Ljubomir Stajić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad

Security Culture as a Factor of Environmental Protection

Abstract: *This paper analyzes the impact of security culture on understanding and certainty of environmental protection. Showing the environment and in particular scheme and methods of endangering takes place in the context of security culture as a factor in conservation and needs of the people to ensure their safety, which occurs as a vital interest. In this way, security culture is shown through the role of person, society and the international community. Analyzing the concept of security culture and its relation with respect to the protection of personal and national security in environmental pointed to changes in the environment in the modern age. The environment is due to the lack of security culture neglects or leaves last for resolving, all because of the race for economic profit when neglecting the cultural, social, health and other profits.*

This paper describes the security culture as a factor in the development of national security in a way that national security is reflecting through the security culture. Security culture is viewed in the light of regional and global processes of environmental degradation as well as the possibility that the security culture theoretically and practically developed in relation to these processes.

Key words: *security culture, ecology, environment, security, protection.*